

és esetleges gyakorlati hasznosítására sikerül olyan kutatógárdát megszervezni, amely működésével egy újabb periódusra ösztönzőleg hat a szerző szövegnyelvészeti vizsgálódásaihoz.

Fábricz Károly

Bolla Kálmán (szerk.): Szövegforma, szövegértelmezés, szövegmondás. Egyetemi Fonetikai Füzetek 4.
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 1991.
133 p.

Az Egyetemi Fonetikai Füzetek 4. kötete az ELTE Fonetikai Tanszéke által elindított EFF sorozatának újabb darabjaként látott napvilágot 1991-ben, Bolla Kálmán szerkesztésében.

Az első kötet — *Szép szóval igazat* (Budapest, 1988.) — témamegjelölése alatt olvashatjuk e sorozat életre hívásának célját—szándékát: „Szakmai segédlet és útmutató a pedagógusjelöltek országos Kazinczy-versenyéhez.” A kötet első fejezete az országos verseny tizenöt évéről ad rövid áttekintést, második egysége pedig a versenyekre való felkészüléshez nyújt segítséget különböző szövegek elemzésével.

Az EFF 2. kötetének — *Tiszta beszéd* (Budapest, 1989.) — szakmai programja a beszéd-szövegnek és a magyar hangtan időszerű kérdéseinek a témaköréhez kapcsolódik.

A sorozatban harmadikként megjelenő *Studia in honorem K. Bolla* (Budapest, 1990.) Bolla Kálmán tudományos munkásságába enged bepillantást 60. születésnapja alkalmából, s a nyelvtudomány különböző területein elért kutatási eredményeket ismerteti meg a szakmai olvasóközönsséggel.

Az EFF legújabb, 4. kötete *Szövegforma, szövegértelmezés, szövegmondás* (Budapest, 1991.) címmel jelöli meg szűkebben vett témáját. A mintegy 130 oldal terjedelmű kiadvány két nagy fejezete egy-egy aktuális eseményről, versenyről ad rövid áttekintést, s a sorozatot elindító szándéknak megfelelően a legfrissebb elméleti kutatások eredményeit ismertető előadások anyagát közli.

1.1. A kötet első fejezetében az 1991. március 19–20-án Budapesten megrendezett „Egyetemi anyanyelvi napok” programjáról kapunk részletes tájékoztatást. Az „50. szép magyar beszéd” versenyt az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja szervezte újjá. Földi Éva beszámolójából értesülhetünk arról, hogy a helyes kiejtés versenyt — az elmúlt évben először — retorikai és nyelvhelyességi feladatokkal is bővítették.

1.2. Az „Egyetemi anyanyelvi napok” szakmai programjában két előadás is szerepelt.

Benkő Loránd a kiejtési versenyek múltját idézi, és jelenét vizsgálja. Az 1939 óta — kisebb megszakításokkal — évente megrendezett versenyek jellegében a hetvenes évek elején következett be lényeges változás: a Művelődési Minisztérium az addigi Eötvös-egyetemi versenyeket az egyetem és főiskolák országos Kazinczy-versenyévé alakította. Egy két évvel ezelőtti minisztériumi döntés eredményeképpen pedig újabban vidéken, váltott színterekkel rendezik meg a döntőket.

E főhatósági intézkedés készítette az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportját arra, hogy ismét elindítsa-megrendezze az Eötvös-egyetemi kiejtési versenyt.

Benkő Loránd az „Egyetemi anyanyelvi napok” „szép magyar beszéd” versenyének színesebbé-gazdagabbá tételére ajánlja a versmondást és a nyelvjárásban beszélők vetélkedését, amely egyrészt a nyelvi esztétikumra, másrészt a magyar nyelv történeti fejlődésére irányítaná a nyelvművelők figyelmét.

Az EAN szakmai programjának részeként hangzott el Deme Lászlónak *Anyanyelvünk a változó társadalomban* címmel tartott előadása. A hatalmas időegységet átfogó gondolati összesség az anyanyelv jelzéseire figyelő nyelvész felelősségteljes következtetéseit, intését fogalmazza meg napjaink számára. A szerző az élet s a kommunikáció kezdetleges formáinak megjelenésétől napjainkig követi végig a társadalom nyelviségének és a nyelviség társadalmiságának létrejöttét, amely a beszéd, a nyelv, az anyanyelv kialakulásához vezetett. A legtágabb idődimenzióba helyezett történeti áttekintés eleven példákkal jelzi a kommunikáció egyre magasabb szintű változatait (puszta információszolgáltatás, önkifejezés, képszerű ábrázolás), azzal a nem titkolt szándékkal, hogy napjaink kommunikációs kultúrájának fokozódó elidegenedésére irányítsa figyelmünket, a vulgarizálódásra és az elburokratizálódásra.

Az élő, eleven emberi kapcsolatok vannak eltűnőben. „A partnerkapcsolat elvére épülő *kommunikatív szándék*” (39) került veszélybe. Úgy tűnik, hogy a kommunikáció visszasüllyed a fejlődésnek korábbi szintjére, ahol az önkifejezés dominált, vagy ennél is visszább, a puszta információszolgáltatásig. A probléma gyökerét Deme László a humanitás hiányában látja, abban: „hogy a megnyilatkozó látóköréből kiesett a partner, a másik ember.” (40.)

A szerzőnek a jelenre vonatkozó végkövetkeztetései „a *mentális és morális rendszerváltást*” sürgetik, „hogy az ember visszatérjen végre az igazi társadalmisághoz, a valódi emberséghez.” (40–41.)

2.1. Az EFF 4. második fejezetében a felsőoktatási intézmények 19. Kazinczy-versenyéről olvashatjuk Kovács Dániel beszámolóját. Az 1991. április 4–5–6-án megrendezett országos döntő színhelye a gazdag szellemiségű Sárospatak volt. A Comenius Tanítóképző Főiskola adott otthont e háromnapos versengésnek.

A 19. Kazinczy-versenyt Gál Sándor, kassai magyar író nyitotta meg. Ünnepi köszöntőjében az anyanyelvhez való kötődésről vallott líraian. A verseny kötelező szövege, Cs. Szabó László *Őszi napok Patakon* című esszéjének részlete pedig Patak gazdag hagyományú műveltségét, szellemiségét villantotta fel.

2.2. A versenyhez kapcsolódó szakmai konferencia keretében négy előadást hallgathattak meg az érdeklődők.

Bolla Kálmánnak *A fonetika műhelyéből* című előadása a magyar leíró hangtan kutatásában szerzett újabb tapasztalatokról, tervekről, eredményekről és problémákról szólt. Az ELTE Fonetikai Tanszékén működő „team” munkájának eredményeként készült el például az utóbbi években: *A magyar hangtan válogatott bibliográfiája* (1971–1990) vagy a magyar beszédhangok atlaszának kézírata. A hangtani kézikönyvek, a számítógépes szoftverek s a videoösszeállítás a fonetika tanulmányozására az egyetemi oktatásban nagyon jól használhatók.

(Az „Egyetemes fonetikai hangszabvány” pl. beszédszintetizátor felhasználásával alkalmas a viszonyításul vett 24 mgh bármelyikének megszólaltatására, a fonetikus jelének és a röntgenogramjának a képernyőre rajzolására; a „Beszédinformáció” című program segítségével pedig tetszőleges ejtésformákat állíthatnak elő.)

Deme László a szöveg megszólaltatásának témakörével foglalkozott *A hangzásforma hírértéke — a hírérték hangzásformája* című előadásában. A szerző gondolat-

kifejtése és példái során arra a következtetésre jutunk, hogy „a kettős cím valójában egyazon jelenség kettős arcára utal (...) Ha így közelítjük: »A hangzásforma hírtéke«, azt vizsgáljuk: hogyan hat a hangzó szöveg a hallgatóra. Ha viszont így: »A hírték hangzásformája«, akkor azt nézzük: hogyan is kell a beszélőnek a hangoztatással segítenie a szöveg megértését” (79–80).

Az egyazon jelenség kettős arcára figyelve kell tehát a szövegnek a hangzásformáját visszaadni, azt, „amit az írás elvett tőle; azaz: a szöveget nem a *magunk* természetű, hanem a *maga* természetű szerint kell hangosítani; pontosabban: visszahangosítani (...)” (86). *Maga a szöveg a hangzás kulcsa.*

Wacha Imre *Tartalom, szöveg, szándék és hangzásforma harmóniája* címmel tartott előadásában a szöveg értő-értető megszólaltatásához ad a gyakorlati felkészülés során nagyon jól hasznosítható tanácsokat.

A szerzőt e kérdéskör részletesebb kifejtésére az a több évtizedes tapasztalat készítette, amelyet a Kazinczy-versenyeken szerzett. E versenyek legfőbb célja ugyanis „a szövegben rejlő gondolatoknak és mondanivalónak értő-értető megszólaltatása: tolmácsolása” (87).

Wacha Imre szerint azonban még a legjobbak is csak értelmesen hangzó mondatokat mondanak el. Ennek okát szövegszemléletünk hiányosságaiiban kell keresnünk.

A szerző Deme László gondolataiból kiindulva vizsgálja a beszélő és a hallgató viszonyát a szöveghez. Deme megállapításainak akusztikus következményeit veszi számba: a szövegegész felől indulva, el kell különítenünk egymástól szünettel, hang- és ritmusváltással a rész-egészeket; tovább haladva lefelé a rész-egészekben belül a rész-egységeket, majd a mondaton belüli különböző nyelvi egységeket. „Ez »hangban« is gondolkozva háromszor négy fokozatot jelent!” (93.)

S hogyan próbálkozhatunk mindezek után a szöveg tolmácsolásával?

A jó interpretáláshoz elengedhetetlenül fontos műveleteket néhány pontban foglalja össze a szerző (a szöveg mondanójának, szerkezetének megismerése, a szerző gondolkodásmódjának, mondatszerkesztési sajátosságainak feltárása, a szövegkohéziót biztosító nyelvi elemek felfedezése). S „persze nem árt” — teszi hozzá Wacha Imre mindehhez —, ha „(...) van némi nyelvi, irodalmi műveltségünk, némi szövegtani, grammatikai, fonetikai ismeretünk. S az sem árt, ha mindennek híjával vagyunk is, de van némi beleérző képességünk, logikánk, ritmusérzékünk és nyelvi készségünk, stílusérzékünk” (105).

A kötet végén helyet kapó *A hangzásforma akusztikus paraméterei* címmel megjelent cikkében Bolla Kálmán egy műszeres beszédakusztikai vizsgálat eredményeiről számol be.

A Wacha Imre felolvasásában hangszalagra vett Pázmány-szövegrészlet elemzési adatait: a beszédszakaszok idő-, dallam- és dinamikai paramétereit tanulmányozhatjuk az ábrákon.

A kötet végén kapott helyet Molnár Ildikónak a hibaelemzése, melyben a szegedi országos döntő kötelező szövegének — Illyés Gyula *Ady örökségéről* — a versenyzők általi megszólaltatását vizsgálja.

Molnár Ildikó szöveg- és interpretációelemzése segítséget, ötleteket ad a tanároknak és a versenyzőknek a felkészüléshez (pl. az intonációs eszközök árnyaltabb használatára kell nagyobb figyelmet fordítani), de hangsúlyozza azt is, hogy a szöveg szerkezetének, szövetének felfejtése nélkül tartalmatlanná válik a legszebb hangzású beszéd is. A szöveg jelentésének s a megszólaltatásnak, a hangzásnak a harmóniája jelentheti csak számunkra azt a nyelvi eszményt, amelynek megvalósításáért fáradozik az anyanyelvet ápolók egyre szélesedő tábora.

Befejezésül Gál Sándor ünnepi köszöntőjének részlete jelezze számunkra e fáradozás értelmét.

„(...) anyanyelvünk erejével minden szellemi érték birtokba vehető és tovább adható, ... benne és általa megújulhatunk és felemelkedhetünk” (61).

Nagy Éva

Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa: Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben
Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat, Veszprém, 1992. 374 p.

A jelenlegi helyzetben, amikor egyre intenzívebb az érdeklődés mind a szövegkutatással, mind pedig a nyelvi-irodalmi nevelés korszerűsítésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések iránt, várakozással vesszük kézbe Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa könyvét, amely bevezet bennünket egy új szövegkoncepció, a szemiotikai textológia szemléletmódjába, elméletébe és elemzési gyakorlatába.

Szépirodalmi szövegek különböző megközelítései, gyakran újraalkotása során rajzolódik ki a könyv lapjain a multimediális, de dominánsan verbális humán kommunikáció modellje, miközben egyre nyilvánvalóbbá válik előttünk, hogy a szövegek nem a nyelvi rendszer elemei, hanem a nyelvhasználatéi, hogy az eddigieknél sokkal nagyobb súlyt kell helyezni a paraverbális és a nem verbális elemek funkciójára, hogy minden interpretáció kölcsönhatás eredménye: az interpretálandó verbális objektum és az interpretátor interakciójáé és így tovább. A fent kiemelt gondolatokkal összefüggésben már az *Előszó*ban megfogalmazzák a szerzők: „(...) az idő megérett arra, hogy a költészet nyelvi és nem nyelvi vonatkozásait egyazon elmélet kereteiben vizsgáljuk (...) Meggyőződésünk továbbá, hogy nemcsak az irodalomtörténetileg helyesnek tartható versinterpretáció létrehozása a költészettel való iskolai vagy nem iskolai foglalkozás egyetlen célja, hanem személyes jellegű is (...) végül meggyőződésünk, hogy az olvasás, befogadás intenzívebbé tétele érdekében az eddig alig, vagy csak elenyésző mértékben használt módszereket is igénybe szabad és kell is vennünk.” (6.)

A három fő részből álló könyv — miként alcíme is mutatja — költői alkotások interpretatív megközelítésének kérdéseivel foglalkozik. Az első fejezet (*A versek és megközelítéseik*) Nemes Nagy Ágnes két versmeghatározási kísérletét veszi vizsgálat alá, s ennek nyomán egy olyan fogalomrendszer bontakozik ki, melynek elemeire minden verssel foglalkozó elméletnek szüksége lehet, s amelyhez meglehetősen közel áll a szemiotikai textológia fogalomrendszere.

A költő-esztéta gondolatainak kíséretében körvonalazzák a szerzők a költői művek két megközelítési módját: a dominánsan analitikus és a dominánsan szintetikus interpretációt (a könyv célja főként az utóbbi tárgyalása). A versekhez való közelítés e két útját természetesen nem szabad szigorúan elkülönítenünk egymástól: a dominánsan szintetikus (más szóval kreatív—produktív) megközelítési módot nem a dominánsan analitikus (más szóval analitikus—kreatív) helyett, hanem annak kiegészítéseként javasolják. A két interpretációtípus különbsége abban van, hogy míg az analitikus—kreatív megközelítésnél az interpretálandó szöveg vehikultima a vele való foglalkozás kezdetétől az interpretátorok rendelkezésére áll, s az interpretatív műveleteket közvetlenül